

**Traditionel
musik
fra**

**Forlaget Kragen og
Folkemusikhusringen 1995**

LÆSØ

Redigering og kommentar: Anders Chr. N. Christensen

Korrektur: Inge Beck og Svend Nielsen

Teknik: Michael Nielsen

Opsætning: Kenneth Krak

Udgivet af Forlaget Kragen og Folkemusikhusringen med støtte fra Statens Musikråd.

Forside: Lars Vilsen (th.) og Christian Sørensen foran skovridergården Mosskovgård i Rold Skov 1928 (Foto: DFS arkiv)

Bagside: Levy Vilsen spiller toradet harmonika (Foto: Svend Nielsen)

Bagsiden af kassetten: Tangtækt gård (museet på Læsø) (Foto: Kenneth Krak)

Optagelser:

Folklorist Anders Chr. N. Christensen (nr. 10-43)

Forfatter Anders Enevig (nr. 1-7)

Højskolelærer Torben Hviid (nr. 27, 30, 31, 35, 36, 38-40.)

Højskolelærer Ole Jensen (nr. 27, 30, 31, 35, 36, 38-40)

Miljøpædagog Jørn Laursen (nr. 10, 16-19, 42, 43)

Arkivar og musiketnolog Svend Nielsen (nr. 10-18, 20-23, 28-29, 31-34, 42, 43)

Vandrehjemsejer Levy Vilsen (nr. 8-9)

Museumsleder Niels Jørn Østergaard (nr. 10-23, 42, 43)

Bortset fra nr. 19, der findes i Spillemandsmuseet i Rebild, findes alle optagelser i Dansk Folkemindesamlings (DFS) arkiv.

Læsømusik

Spillemandsmusikken på Læsø indtager en særstilling i dansk folkemusik. Den har i generationer været spillet efter gehør, og flere af de musikalske træk peger tilbage til en meget gammel musikopfattelse, som ingen andre steder i landet har været så godt bevaret til nyere tid som på Læsø.

Læsø og læsøboere

Læsø er med sine 114 km² den største af øerne i Kattegat - dog med kun halvt så mange beboere som den næststørste ø Samsø, nemlig knap 2500. Læsø har tre byer: Vesterø Havn, hvor færgen fra Frederikshavn anløber, Byrum, øens midtpunkt for handels- og forretningsliv, og Østerby Havn, hvorfra hovedparten af fiskeriet foregår.

I middelalderen var øen dækket af store fyrre- og egetræsskove, der i løbet af 1600-tallet gik totalt til grunde og gav frit spillerum for en katastrofal sandflugt. Rovdriften på skovene skyldtes især den megen brug af brændsel til saltsydning, der i middelalderen var Læsøs vigtigste erhverv.

Herefter ændredes erhvervslivet radikalt, og i de følgende århundreder skete der en opdeling af erhverv mellem kvinder og mænd. Mændenes virke lå udelukkende på søen. Først drev de tømmerhandel fra små skuder, siden tog de hyre på større sejlskibe, som sejlede langfart. Mændene tog til søs, så snart de var konfirmeret, og sejlede så langfart, indtil de var 35-40 år. De fleste mænd lagde op nogen tid efter, at de var blevet gift. Det var ikke ualmindeligt, at de efter giftermålet flyttede ind i konens fødegård, da gårdene tit gik i arv på spindesiden. Dette betød ikke, at læsømanden, efter at være holdt op med søfart, nu blev landmand. Hele dette område sorterede endnu under kvinderne. Mandens virkefelt var stadig søen, hvor han nu havde to vigtige ting at passe, strandinger og fiskeri. Konen sørgede for alt landbrugsarbejde med undtagelse af pløjning og tærskning.

Kildemateriale

De særlige erhvervsforhold og den isolerede beliggenhed har bevirket, at gamle arbejdsmetoder, skikke, folketro og spillemandsmusik holdt sig levende længere end de fleste andre steder i landet. Læsø har derfor været opsøgt af mange kulturhistorikere, etnologer og

folklorister, der har søgt oplysninger om fortidens levevis.

Da musikken på Læsø i generationer næsten udelukkende har været spillet efter gehør, findes der meget få nedskrevne kilder. Den ældste spillemandsbog indeholder 122 melodier og er nedskrevet af den 12-13årige Ole Peter Christensen (1847-1928) i 1860. Endvidere er Ole Christian Pedersens (1874-1955) efterladte noder bevarede, men de er for en stor del kun toneartsangivelser og stiknoder.

Den første egentlige folkedanse- og folkemusikindsamling på Læsø blev gjort af Ellen og Hakon Grüner Nielsen i 1917 og 1920. Hakon Grüner søgte bl.a. efter spillemandsbøger, men udbyttet var meget lille: kun to, der havde tilhørt P. E. Møller, Krogbækgaard, og som i ringe grad afspejlede det lokale repertoire. Derfor optegnede han Petersen, Enkelt Kæde og Ottemandsdans efter lokale spillemænd, og udgav dem i 1924 i „Læsøfolk i gamle dage“. På rejsen var Hakon Grüner musiketnolog, og Ellen Grüner Nielsen optegnede de gamle danse. På de to rejser fik hun oplysninger om godt 30 forskellige danse, hvoraf 20 blev beskrevet eller delvist beskrevet.

I midten af 1920'erne besøgte Danske Folke Danseres første formand Poul Lorenzen Læsø og kom flere gange for at optegne dansen, men det er usikkert, om disse optegnelser eksisterer. Åge Rothenborg optog i 1947-48 en stumfilm „Sædebed til Bageovn“ for Nationalmuseet, hvor tre brudstykker af danse indgår. Endelig var Svend Clemmensen og Egon Raaberg fra „Foreningen til Folke Dansens Fremme“ på Læsø i 1953 og optegnede seks danse, der blev trykt i „Gamle danse fra Vendsyssel og Læsø“ 1966.

Det skulle have været en ferietur på Læsø for forfatteren Anders Enevig i 1961, men han mødte hurtigt en række gode fortællere samt spillemanden Hartvig Mortensen, med hvem han indspillede en række melodier, hvoraf syv bringes her.

I foråret 1980 kom miljøpædagog Jørn Laursen i forbindelse med Levy Vilsen og optog et par bånd med historier, harmonika- og violinspil. Efter at han havde afspillet disse bånd for museumsleder Niels Jørn Østergaard, Spillemandsmuseet i Rebild, og Anders Christensen, arrangerede de i samarbejde med Spillemandsmuseet flere indsamlingsture til Læsø, hvor Levy Vilsen blev en central skikkelse. Spillemandsmuseet indspillede 28 lydbånd. I 1981 blev arkivar Svend Nielsen fra Dansk Folkemindesamling koblet på indsamlingsprojektet, hvor der også blev optaget video af dans. Efter Levy Vilsens død i 1983 fortsatte Anders

Christensen m.fl. indsamlingen hos især Madvig Vilsen og Anna Juul Christensen. Dansk Folkemindesamling indspillede i perioden 1980-1989 det store materiale, der består af 56 lydbånd og 15 videobånd.

Mere end 100 forskellige melodier blev indspillet i perioden 1980-1989, og ikke mindre end 46 forskellige dansetyper var mulige at dokumentere ud af de 74, der har været kendt fra 1860 til 1989. Størsteparten af de godt hundrede melodier er knyttet til pardanse, og af disse pardanse var de fleste bundet til hver sin særlige melodi. Af 23 forskellige pardanse af denne type var det muligt at dokumentere 17 i perioden 1980-89. I denne sidste indsamlingsperiode udgjorde Vestenom (polka den modsatte vej i salen), Forkert Vals (vals den modsatte vej i salen) og Rheinlænder (melodi- og danseform som norske Rheinlændere og svenske Schottischer) en væsentlig del af melodirepertoiret, ikke mindst set i forhold til deres hyppighed i andre egne af Danmark i denne sidste periode.

Alle dansetyper på Læsø har paralleller i andre dele af landet, ligesom der er melodier, der bruges andre steder i næsten samme form. Men til danse, såsom Polka eller Vestenom, hvortil der kan bruges mange forskellige melodier, er der af spillemænd på øen komponeret helt særprægede melodier, der ikke kendes andre steder fra.

Spillemandsslægter

En af grundene til, at spillemandsmusikken på Læsø har bevaret sit særpræg så langt op i tiden kan være, at især to spillemandsslægter Vilsen og Lyden Ottosen i mere end 150 år dominerede øens musikliv. Det har været svært for enespillemænd og fremmede at hamle op med disse gamle spillemandsslægter, der regnedes for øens egne. De var opfødt med en tradition, hvor de kendte musik- og danserepertoiret og vidste, hvordan dansene skulle sættes sammen i danseforløb, og de havde fra barnsben hørt faderen, bedstefaderen eller andre familiemedlemmer spille. Ved oplæring i forlængelse af en tradition, hvor arvtageren oplever musikken som barn, vil de musikalske idealer blive anderledes end ved undervisning af en „fremmed“ violinlærer.

Violinen blev holdt på gammeldags vis med violinhalsen hvilende i hele håndfladen. I Vilsen slægten holdt man rytmen ved at slå fødderne i gulvet i forskelligt takt. Den ene fod slog grundslagene i musikken, og den anden markerede taktaccenten. Det var en fast viden, at

når foden, der slog grundslag, gik i gulvet, skulle buen også have nedstrøg. Deres forsiringsteknik og brug af dobbeltgreb er også lært ved at se og høre de ældre spillemænd, og den er dermed udviklet gennem deres erfaringer.

Brug af musikken

I tidligere tid benyttedes enhver lejlighed til at arrangere dans, der blev danset næsten hver „ugedag“. Disse hyppige danseaftner var meget tit improviserede, men foregik mest om vinteren, når søfolkene var hjemme - da var det skik aften efter aften at gå rundt på besøg på gårdene.

I næsten alle gårde var der en „tregulvsstue“ (trefagsstue), en storstue, der var næsten umøbleret, og som mange gange udelukkende blev brugt til dans. Flere steder var storstuerne endnu i brug helt op til anden verdenskrig.

Fester som „madkurvebal“ eller „be'bal“ (inviteret bal) foregik på den måde, at nogle karle eller piger lånte en storstue, og så inviterede hver et antal par, som i løbet af aftenen blev trakteret. Ved disse sammenkomster var der altid en eller anden, der kunne spille. Mange kunne spille violin. Harmonikaen, der ellers var et sømandsinstrument, var ikke meget brugt af læsøboerne. Violinen var det dominerende instrument. I begyndelsen af dette århundrede var der en violin i mere end halvdelen af husene og gårdene på øen, ja enkelte steder kunne der være både to og tre violiner på samme ejendom.

På Læsø var det skik som enkelte andre steder i landet såsom på Fanø, at alle havde sit eget yndlingstykke når de var til dans. Denne skik har været hos øens ældre op til i dag. Hvis Kingo Pedersen eller Anna Juul Christensen var til dans, og spillemændene ikke spillede deres stykke, gik de op til musikken og forlangte stykket. I dag er mange navne fra personligheder på Læsø blevet hængende ved melodierne, som hver kan fortælle sit eget lille stykke kulturhistorie.

Særlige tonale og melodiske træk ved Læsømusikken

Langt størstedelen af de melodier, man finder på Læsø, svarer i deres musikalske opbygning ganske til de melodiformer, man finder i det øvrige Danmark.

Men på Læsø kan man som noget ganske særligt også træffe på melodiøptagelser med musikalske træk, som er radikalt anderledes:

En række melodier bygger mere på melodiens grundpuls end på taktmarkeringen (nr. 3, 18, 19). Flere melodier afviger fra dur-mol-systemets sædvanlige harmonier (nr. 6, 7, 10, 18, 19). Melodierne kan være opbygget på korte melodiske motiver, der gentages og evt. forskydes til et andet toneleje, som kan være en tert's eller en kvints forskydning (nr. 6, 7, 36).

Tonalt kan der sporadisk optræde intervaller som neutral tert's (sænket) (nr. 29, 34), forhøjet kvart (nr. 6, 21) og lav ledetone (lav septim) (nr. 7, 9, 27, 29, 34). Dog spilles de ændrede intervaller ofte „svævende“, det vil sige, at tonen spilles mindre end en halv tone højere eller lavere, tit med kun en kvart tones interval. Ved at anvende flere af disse „svævende“ intervaller i samme melodiske vending opnås undertiden en fremmedartet tonal farvning (nr. 9, 27, 28, 29, 34, 36).

Antallet af takter i en melodiperiode kan afvige fra de otte, der er almindelige i dansk spillemandsmusik, (nr. 6, 7, 18, 19), og yderligere kan periodernes længde være „elastisk“, altså gøres kortere eller længere fra gang til gang (nr. 6). Perioderne kan desuden i turdansene forlænges med ét eller flere enkeltslag (nr. 6, 7, 19).

Det har i alle turdanse på Læsø været skik at sætte ekstra slag til dansen. Var en danser kommet lidt bagefter, enten fordi at hun eller han tog for små skridt, gjorde kredsen for stor eller for lille, eller fordi der var en kraftig kone, der ikke havde så let ved at komme rundt, lagde spillemanden ekstra slag til. Endelig kunne spillemanden sætte ekstra slag ind, for at danserne tydeligere kunne høre melodiens gentagelser og skift.

Spillemåden er ligeledes særpræget. Melodierne udsmykkes med triller, forslag, underdelinger og hyppige brug af dobbeltgreb og medklingende strenge.

De førnævnte tonale afvigelser er ikke umiddelbart afhængige af de tonearter, der spilles i, dvs. hvor på violinen de bliver spillet. Det er normalt anden finger, der hæver eller sænker tonen, mens første og tredje fingers stilling er forholdsvis faste på violinen.

Alle disse træk peger formentlig tilbage på et ældre musikalsk stillag indenfor den danske spillemandsmusik.

Hartvig Mortensen (violin)

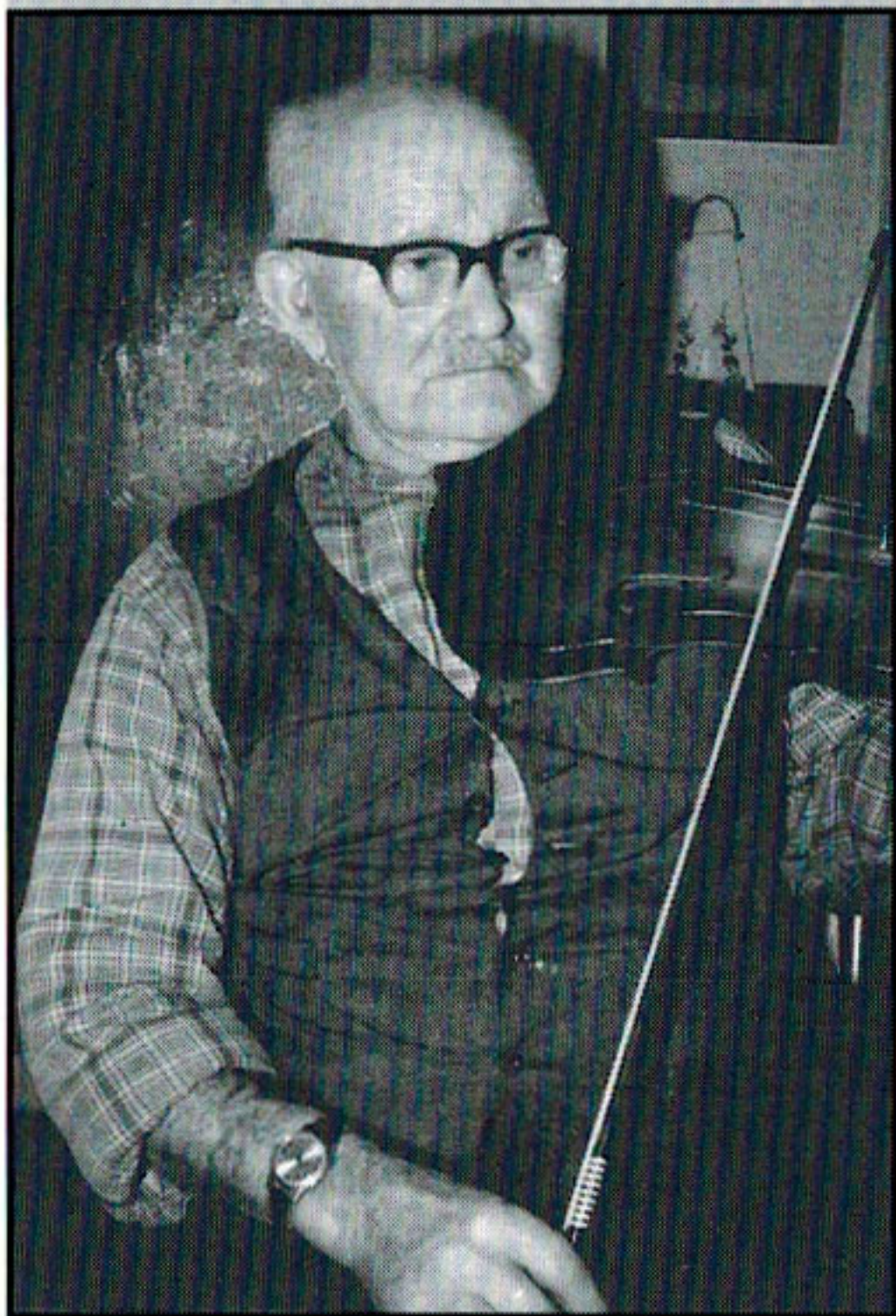

Foto udlånt af Ruth Mortensen

f.eks. Jørgen Christians Polka (nr. 4). Hartvig Mortensen kom som ganske ung til at spille sammen med to af øens mest estimerede spillemænd Lars Vilsen, Hvent, og Ole Pedersen.

Hartvig Mortensen var bl.a. kendt for sit sikre og rytmiske spil til dans, og mange husker, hvordan han brugte hele kroppen, når hans spillede. Især bevægede han overkroppen ved at løfte op i skuldrene på melodiernes efterslag. Desuden var han en livlig mand, der var god til at sætte humør i et selskab.

Janus Hartvig Mortensen fødtes den 23. januar 1891 som søn af Morten Degn Svendsen (1840-1929) og Petrine Svendsen (1864-1956). Han døde den 8. december 1978.

Hartvig Mortensen fik i sin tidligste ungdom en mureruddannelse og arbejdede ved dette fag hele livet. Han blev gift med Elna Magdalene Larsen (1891-1956). Hartvig og Elna boede de første år, efter de var blevet gift, til leje i et hus, indtil de overtog Elnas fars Lars Peder Larsens landbrugsejendom. Her boede de til 1936, hvor de afhændede ejendommen til deres datter og svigersøn. De flyttede ind i et nybygget hus i Vesterø, hvor Hartvig selv havde lavet alt murerarbejdet.

Hartvig Mortensens far Morten Degn Svendsen var også spillemænd og havde i sin tid lært at spille violin af skomager Jørgen Christian Møller (1794-1878). Fra faderen gik flere melodier videre til Hartvig Mortensen,

1. Jens Bjørn Smiths Vals

1961

Valsen blev komponeret af Læsøs mest navnkundige spillemand i 1800-tallets sidste halvdel. Hans egentlige navn var Jens Bjørnsen Smith (1843-1923). Kun 11 år gammel debuterede han som spillemand. Han lærte noderne af gæstgiver Frederik Julius Bodholt (1795-1858), Byrum Kro, som han senere spillede sammen med. Efter hans død spillede Jens Bjørn Smith sammen med sønnen, gæstgiver Thomas Christian Emanuel Bodholt (1831-1882).

Jens Bjørn Smith blev indkaldt til marinen, hvor han bl.a. deltog i krigen 1864 på fregatten „Jylland“. På skibet spillede han violin, og da der udelukkende var mænd om bord, dansede de Polka, Vals og Rheinlænder med hinanden.

Efter Bodholts død spillede Jens Bjørn Smith sammen med Lars Stisholt Sørensen (f. 1854), der var morbroder til Ole Christian Pedersen og søn af spillemand Lyden Ottosen (1816-1892). Lars Stisholt holdt op med at spille til fester i en ung alder, og herefter spillede Jens Bjørn Smith med Peter Emil Møller (1879-1914) og Lars Vilsen (1867-1939).

I 1905 kom den 63-årige Jens Bjørn Smith ud for en ulykke, der satte en stopper for hans spillemandsvirksomhed. Den ældre spillemand brækkede den ene arm og måtte derefter ophøre med at spille ude til dans. Dog fortsatte han at spille i hjemmet og lærte sit barnebarn Julius Asbjørn Thomsen (1892-1982) at spille violin. Efter at Jens Bjørn Smith sluttede karrieren som spillemand, blev det Lars Vilsen, Hvent i Vesterø, der videreførte Jens Bjørn Smiths tradition.

2. Lars Vilsens Polka

1961

Polkaen blev komponeret af Lars Vilsen, Hvent, (1867-1939), som var en af Læsøs mest kendte og estimerede spillemand. Lars Vilsens far Lars Vilsen Sørensen (1802-1874) og farbroderen var spillelemænd før ham, og Levy Vilsen var Lars Vilsens yngste søn.

Lars Vilsen sejlede som ung. I 1894 giftede han sig med Oline Katrine Larsen fra Hventgård i Vesterø, som de overtog efter brylluppet. Oline Katrine Vilsen havde god forstand på landbrug og drev gården med stor dygtighed. Lars Vilsen kunne derfor bruge en meget stor del af sin tid på musik.

I slutningen af forrige århundrede kom Lars Vilsen til at spille med øens da mest benyttede spillemand Jens Bjørn Smith, indtil denne var udsat for et uheld, og efter dette blev Lars Vilsen den mest benyttede spillemand på øen ved de store fester i forsamlingshuset og på hotellet i Vesterø. I årene fremover spillede han især sammen med Ole Christian Pedersen, Christian Sørensen og Hartvig Mortensen.

Lars Vilsen lærte som ganske ung at spille efter noder af en lærer på øen, sikkert lærer og organist Carl Christian Vesterholt (1827-1912). Lars Vilsen lærte sig så meget nodespil, at han kunne lære en ny melodi efter noder, men kom dog aldrig til at kunne spille „fra bladet“. Omkring århundredskiftet og videre frem abonnerede Lars Vilsen på D.T.S. Bjerregaards og Carl Møllers hektograferede nye baldanse. Flere af disse melodier gled helt naturligt ind i det gamle spillemandsrepertoire på Læsø. Var der en del af melodien, Lars Vilsen ikke brød sig om, ja så undlod han den, og var der vendinger, han ikke kunne lide, blev melodierne tilpasset. Lars Vilsen fik mange violinelever, og en enkelt endte i et af de store underholdningsorkestre i København.

Lars Vilsen komponerede mange melodier. Flere skal være skabt til særlige lejligheder, f.eks. bryllupper. I det hele taget var Lars Vilsen gennemmusikalsk og havde altid havde musik i hovedet. Midt under tærskning med plejl kunne han pludselig styrte ind i stuehuset for at nedskrive en ny melodi, som han havde i hovedet.

Lars Vilsen var en stovt mand og blev derfor af skovrider Poul Lorenzen kaldt „den fornemme Vilsen på Læsø“. Når Lars Vilsen spillede til dans, var han altid iført sort tøj, almindeligvis jakkesæt, men ved særlige lejligheder spillede han i diplomat. Han sad næsten altid ned med næsten lukkede øjne, så det så ud, som om han sov, når han spillede, men han så alligevel alt, hvad der foregik.

3. Jens Lyngses Polka

1961

Polkaen er opkaldt Jens Lyngse, hvis fulde navn var Jens Jesper Hansen Lyngse. Han fødtes i Vesterø i 1853 og døde samme sted i 1914. Jens Lyngse var musikalsk og spillede selv violin. Det fortælles i familien, at Jens Lyngse efter en aften at have spillet til dans kunne finde på at balancere på en hegnstråd spillende violin. Jens Lyngses datter Marie Kirstine Lyngse blev gift med den musikalske Christian Sørensen (1895-1950). (Se nr. 36).

4. Jørgen Christians Polka

1961

Valsen blev komponeret af Jørgen Christian Møller, som var spillemand og skomager på Læsø, født i 1794 i Hjørring og død i Byrum i 1878.

Hartvig Mortensens far Morten Degn Svendsen (1840-1929) lærte at spille violin hos Jørgen Christian Møller. Bl.a. lærte han „Jørgen Christians Polka“, som Hartvig Mortensen senere lærte. Hartvig Mortensen mente, at denne „indførte skomager“ havde haft overordentlig stor betydning for musikken på Læsø. Hartvig siger, at han lærte mange læsøboere at spille, og at der snart ikke var et hjem, hvor der ikke fandtes en eller to violiner.

Det er også sandsynligt, at Jørgen Christian Møller lærte Ole Peter Christensen (1847-1928) at spille. Ole Peter Christensen lærte at spille som 12-13årig af en eneboer i nærheden af barndomshjemmet Hulbæk i Byrum. Det kan godt have været Jørgen Christian Møller, der på det tidspunkt var enkemand. Hvad angår den nodebog, Ole Peter Christensen nedskrev i 1860-1861, så er det mere sandsynligt lærer Carl Christian Vesterholt i Byrum skole, der hjalp ham med at nedskrive melodierne, idet nogle nodeblade er dateret „Byrum Skole d: 2 Oktober Ole Peter Christensen“. Carl Christian Vesterholt var meget musikalsk, spillede violin, og blev organist i Byrum kirke.

5. Bogøs Vals

1961

Valsen er nedskrevet i Ole Peter Christensens nodebog (1860-61) nr. 36 og kendes fra en sjællandsk spillemandsbog, hvor valsen har tre dele.

Navnet Bogø stammer uden tvivl fra en af Vesterøs meget gamle gårde, Bogøgård. I forrige århundrede blev der drevet købmandsforretning og gæstgiveri på gården, som var et af de steder, hvor der blev afholdt mange fester med dans.

På det tidspunkt ejedes gården af købmand Chresten Larsen Baagøe, og valsen har sikkert været hans yndlingsvals. Chresten Larsen Baagøe var født på Bogø, var i en årrække sømand, og drev i mere end 25 år købmandshandel i gården. Chresten Larsen Baagøe havde træben, og efter hans død blev der fortalt, at han gik igen på gården, man kunne blive ved at høre dunkene fra hans træben overalt i huset, og stedet var i det hele taget plaget af spøgeri.

I 1982 blev Bogøgård kendt i pressen, da ejeren stødte på en sølvskat bestående af henved 1800 mønter, tilsammen 22 kg. Skatten menes at være opsparet før 1672 af Laurids Melchiorson, som ejede flere skuder, der sejlede tømmer fra Norge til Danmark.

6. Petersen

1961

Petersen er i dag en af de kendteste Læsømelodier, men den har i forrige århundrede været kendt mange andre steder i landet, og dele af melodien finder man i „Omnisk den gamle“ fra Vestjylland. Den findes i Ole Peter Christensens nodebog (1860-61), og blev i 1917 og 1920 optegnet af Grüner Nielsen, hvor dansen samtidig blev optegnet af fru Ellen Grüner Nielsen. I 1947 blev dansen indspillet på stumfilm, og igen i 1953 blev musik og dans optegnet af Foreningen til Folkedansens Fremme, og endelig blev dans og musik indspillet på video i 1981.

I ældre tid blev der til dansen sunget: „Kan du danse, Petersen“. Det har været en meget gammel skik, at Petersen altid efterfølges af Enkelt Kæde uden ophold, kun forbundet med en 3-4 akkorder eller slag med buen. Melodien indledes også med et antal akkorder. Desværre startede Anders Ene-

vig optagelsen lidt for sent, så det har af tekniske grunde været nødvendigt at fraklippe de første takter af denne indspilning.

Melodien er ganske karakteristisk ved sit korte mange gange gentagne melodisk-rytmiske motiv. Melodien består af et A-stykke og et B-stykke. B-stykkets motiv er en kvintforskydning af A-stykket efterfulgt af A-stykket. Melodien spilles til dans med følgende opbygning: AA / BB / A / BB / A o.s.v., slut med A. A-stykket er spillet med fire eller fem takter, mens B-stykket i forskellige situationer kan have 12 eller 13 takter. Hvis dette tælles sammen med turdansens varierende ekstra slag, kan A-stykket indeholde 4, 4½, 5, 5½, eller 6 takter, og B-stykket 12, 12½, 13, 13½ eller 14 takter.

7. Enkelt Kæde

1961

Enkelt Kæde, der som nævnt ovenfor spilles i forlængelse af Petersen, er en af de meget udbredte melodier herhjemme. Samtidig kan den følges langt tilbage i historien, idet den allerede i midten af 1700-tallet findes i nodebøger under titlen „The Rakes of London“ og formentlig er brugt i forbindelse med engelskdans. Herhjemme er den i løbet af 1700- og 1800-tallet blevet forbundet med en række danseformer af vidt forskellig karakter.

Melodien har igennem århundreder været uændret, dog adskiller Læsømelodien sig fra de øvrige ved at have udviklet sig til en selvstændig form, og melodien nedskrevet i Ole Peter Christensens nodebog fra 1860-61 viser forbindelsen mellem de to former. Ole Peter Christensens nedskrift har ni takter i B-stykket, og det har Hartvig Mortensen også i denne indspilning ligesom de allerfleste nedskrifter og indspilninger af Læsøformen.

Melodiens B-stykke er karakteristisk ved det korte, mange gange gentagne melodisk-rytmiske motiv.

Julius Asbjørn Thomsen (violin)

Julius Asbjørn Thomsen var født 20 september 1892 i Vesterø som søn af Ane Thomsen (datter af Jens Bjørn Smith). Han blev som ung uddannet som snedker og sejlede senere som fyrskibsmester. Han lærte som barn at spille violin af sin morfar Jens Bjørn Smith.

Asbjørn Thomsen, som han i daglig tale blev kaldt, var i de sidste år, han levede, meddeler til Spillemandsmuseet i Rebild og Dansk Folkemindesamling.

8. Vestenom (Hartvig Mortensen, sekund)

ca. 1958

Melodien kan godt ligne en af Bjerregaards eller Carl Møllers hektograferede bal-danse fra slutningen af dette århundrede. Melodien har haft en triodel, som Levy Vilsen spillede.

En meget yndet dans på Læsø var Vestenom, dvs. en polka, der blev danset den modsatte vej rundt i salen, altså med uret. I Levy Vilsens ungdom var det svært at få danserne på gulvet i en Polka, men spillede de en Vestenom, var gulvet altid fyldt.

I ældre tid, sagde læsøboerne, var ingen dans så vidunderlig som en „Vesten om med skæv skulder og sidevind“. Dansen er gennem årene blevet kaldt lidt forskelligt: Forkert Polka, Forkert Rundtenom, eller Forkert Hamborger. Den sidste betegnelse er den ældste.

Hartvig Mortensens sekundspil er fuldtaktssekund, som spilles for at give melodien en rytmisk bund. Karakteristisk skiftes et minimum gange mellem to akkorder: tonika og dominant.

Foto: Svend Nielsen

9. Forkert Vals (Hartvig Mortensen, sekund)

ca. 1958

I lighed med Vestenom var Forkert Vals en vals, der blev danset den modsatte vej rundt i salen, dvs. med uret. Den var en yndet dans ligesom en Vestenom.

Mange af vendingerne i melodien tyder på, at det har været en dur-melodi i D og A dur. Men samtlige Læsøspillemande, vi har hørt, har spillet valsen med lavt g, lav septim eller lav ledetone i B-stykket.

Levy Vilsen (violin)

Levy Vilsen eller Levy Madvig Vilsen, som hans fulde navn var, blev født den 29. september 1904 i Hvent, Vesterø sogn på Læsø, som søn af gårdejer og spillemand Lars Vilsen (1867-1939) og Oline Katrine Vilsen, født Nielsen, og han døde den 18. september 1983.

I Levy Vilsens familie var der spillemænd i tre generationer. Både Levy Vilsens farfar Lars Vilsen Sørensen (1802-1874) og dennes bror Søren Mejling Sørensen (1813-1896) spillede violin. Levy Vilsens far Lars Vilsen (1867-1939) var en af

Foto: Bernt Christensen

Læsøs mest estimerede spillemænd, men også hans bror Lars Peter Vilsen (1866-1950) spillede violin hele sit liv, selv om han i de sidste mange år ikke spillede ude til fester. Og fra Lars Peter Vilsen gik spillemandstraditionen videre til sønnerne Lars Vilsen (1900-1978) og Madvig Vilsen (1909-1987).

Efter at være startet med træsko- og cigarkasseviolin fik Levy sin første rigtige violin og begyndte allerede som 8årig at komme med faderen ud at spille til bal. Han skulle holde sekund, og var han træt efter en balaften, holdt faderen ham hjemme fra skole.

Som 11-12årig fik Levy fat i en enradet diatonisk harmonika, et på det tidspunkt ikke særlig udbredt instrument på øen, hvor violinspillerne på det nærmeste var enerådende.

Levy Vilsen fik som 14årig en tjenesteplass ved landbruget og gik senere i klejnsmedelære. Som udlært levede han et par år af at være cykelsmed, men gik så over og blev fisker, hvad han var i 37 år, samtidig med at han ind imellem murede og tømrede for folk.

Fiskeriet fik desværre en uheldig betydning for Levy Vilsens musikudøvelse. Han kunne ikke spille fast sammen med sin far på grund af de skiftende arbejdstider, og fingrene blev stive af kulde om vinteren, så han ikke kunne spille violin.

Selvom Levy Vilsen spillede mindre ude til sammenkomster, holdt han fast ved den gamle Læsømusik, idet han i stedet fik brugt musikken som vandrehjemsvært. Levy startede nemlig allerede i 1938 sammen med sin første kone Eline Læsøs første vandrehjem, samtidig med at han fiskede, og han fortsatte som vandrehjemsvært til få år før han døde. Levy var gift tre gange, anden gang med Karla Kirkebye og tredje gang med Ellen, men han overlevede dem alle.

Levy boede hele sit liv på Læsø, dog med afbrydelse, da han var i klejnsmedelære i Frederikshavn og i perioden fra 1959 til midten af 1960erne, hvor han bestyrede Hirtshals Vandrehjem.

I hans periode som vandrehjemsejer kom der orkestre på Læsø, der spillede den

moderne amerikansk inspirerede musik, men Levy holdt fast i den gamle Læsø-musik. Når vandrehjemsgæsterne kom om sommeren, var Levy Vilsen altid villig til at spille, om dagen ude i det fri, og om aftenen inde i en af vandrehjemmets stuer. Mange af gæsterne kom gennem mange år, og det bevirkede, at mange blev fortrolige med øens gamle danse.

Derudover hjalp Levy også med at holde de gamle dansetraditioner levende blandt læsøboerne ved uden for vandrehjemmets højsæson at fastholde en lokal tradition med „madkurveballer“, hvortil de inviterede medbragte mad og drikkevarer, som de først nød, hvorefter Levy Vilsen spillede op til dans.

10. March og Polka

1981

Levy Vilsens far Lars Vilsen, Hvent, startede tit danseaftener med denne march for at samle folk, og for at sikre sig, at gulvet var fyldt op ved den første dans, som altid var den næstfølgende polka, som han slog direkte over i uden noget egentligt ophold. Flere af øens ældre husker endnu den højtidelighed, der var over starten på danseaftenerne i f.eks. Læsø Sømandsforening, når den tidligere kro-vært Heintzelmann efter spisning slog fløjdørene op til hotellets sal, hvor de to spillemænd Lars Vilsen og Ole Pedersen spillede op til dans med denne march.

Polkaen var den første dans, Lars Vilsen spillede. Den blev tit spillet efter marchen, men i de tilfælde, hvor de dansende var samlet i samme lokale som spillemændene, kunne Lars Vilsen starte direkte med Polkaen. Madvig og Levy Vilsen fortalte, at det var første dans, hver gang Lars Vilsen spillede. Polkaen har været meget spillet på Læsø, men er ukendt i det øvrige Danmark.

11. Jysk Fynsk

1981

Jysk Fynsk er læsøboernes lokale navn for Rheinländer Polka. I store dele af Himmerland og Vendsyssel har man sagt Fynsk Polka, og i Thy, Salling, på Mors og i Nordvestjylland er dansen blevet kaldt en Fynbo.

Madvig Vilsen spiller samme melodi, men anden del af melodien er noget anderledes. A-stykket optræder i fra Ole Peter Christensens nodebog fra Byrum 1860-61, som sidste del af „No. 41 Forkert Hamborg“.

12. Syvtrit

1982

På Læsø har der været brugt to forskellige melodier. Den anden er identisk med Syvtrit fra Himmerland, og læsøboerne har brugt samme danserim som der: „En to tre fire fem seks syv - syv seks fem fire tre to en, Konstantin, Hambolin, kom min søde Met' Kirstin“.

Syvtrit har været utrolig udbredt i Danmark, til lidt forskellige melodier, danse måder og navne, der tit afspejler et danserim, der har været sunget til dansen, som f.eks. „Nummer Syv“ Thy, „Æ Syvtal“, Salling, „Silderumpen“ eller „Hvad skal silden koste“, Sjælland, „Den svotbrogede ko“, Vestjylland, „Det er en sær sølle kuern a hår fåt“, Vestjylland, „Sønder op igen“, Vejle Vesteregn eller „Ryskjerketurn (Gamla toza)“, Bornholm. Dansen har været kendt i alle de skandinaviske lande og store dele af Nordeuropa, og danskerne har sågar bragt den med til de tidligere Dansk Vestindiske Øer.

13. Pigernes Fornøjelse

1982

Melodiparalleller og dansevarianter til denne har været udbredt. I Vendsyssel hedder den i Jens Simonsens nodebog fra ca. 1860 „Dansk Sprog eller Laschjot“, i Midt-Thy i Jens Christensens nodebog ca. 1870 „Galopen“, i Salling har lærer Krogh, Tøndering, optegnet både dans og melodi „Pigernes Aftensang“, og samme navn har dansen også haft på Randerseggen og i Himmerland. Endelig har dansen også været kendt på Skælskøregnen under navnet „Ungkarlsvals“.

14. Skomagerdansen

1982

A-stykket af melodien er identisk med den så udbredte form, der har været meget brugt til børn i danseskoler og i folkedanseforeninger. B-stykket er derimod anderledes. I den del har læsøboerne danset underdelte zweitrit. Også dette har været kendt andre steder i landet, bl.a. findes der i Dansk Folkemindesamling en optegnelse af Niels Sørensen, Salling, efter Lars Andersens, Nederby, Fur's nodebog.

Skomagerdansen har været overordentligt udbredt i Danmark fra midten af 1700-tallet.

15. Enkemandsdansen

1982

En udskiftningsdans bestående af en march og en polkadel, hvor én overskydende herre under marchen overtager en anden partners plads ved at klappe ham på skulderen. Den, der er overskydende, når musikken standser op, er enkemand. På samme måde vælges enkekonen, blot er det damerne der går inderst i marchen og klapper en anden dame på skulderen. Enkekonen og enkemanden danser

polka eller vals en omgang alene i salen, imedens de øvrige klapper, herefter er alle par med. Spillemandene brugte tit dansen til at deklarerere, at der var et nyt par, der havde et godt øje til hinanden, eller der var et nyt par, der var blevet forlovet. Ved Marie og Gaj Pedersens guldbryllup stod guldbruden op og takkede Levy Vilsen for, at han i sin tid havde ført hende og guldbrudgommen sammen i Enkemandsdansen.

Første del af musikken er en parallel til „Björneborgarnes marsch“, der var Finlands armés honnør-marsch i den russisk-finske krig i 1808-1809. Melodien skal være komponeret af Christian Kress (1767-1812).

16. Hartvig Mortensens Vestenom

1981

Levy Vilsen kaldte denne Vestenom for Hartvig Mortensens Vestenom, da det var en af de melodier, som han holdt særlig af at spille. Levy havde et meget klart billede af Hartvig Mortensens måde at bruge kroppen på, når hans spillede. Han skulle have løftet op i skuldrene på alle efterslagene for at markere rytmen i denne vestenom.

Det har på Læsø været en skik at betone andet slag i takten. Levy sagde også, at i Vestenom blev omdansningen længere, og derfor var man nødt til at trække den sidste tone lidt længere.

17. Kingo Pedersens Vestenom

1981

Kingo Pedersen var en af Levy Vilsens ungdomsvenner. De var jævnaldrende og havde i deres ungdom været sammen ved et utal af „be'baller“, mindre gilder, hvor karlene indbød til dans i en storstue. Kingo Pedersen var i sin ungdom en ivrig danser, og når han var til dans, var denne Vestenom hans yndlingsstykke. Kingo Pedersen var også med ved flere af de danseaftner, Spillemandsmuseet og Dansk Folkemindesamling arrangerede på Læsø i begyndelsen af 1980-erne.

Kingo Pedersen var født i et lille tangtækket husmandssted i Østerby. Han bosatte sig som ung i Vesterø. I 1926 blev han landpost, og det var han i mere end 40 år, men lige så kendt var han som hjemmeslagter. Disse to erhverv bragte Kingo sammen med mange mennesker, og dette har sikkert været medvirkende til, at han blev en ualmindelig god fortæller.

18. Lars Peter på Remmi, Vestenom

1981

Spillemand Lars Peder Sørensen Smith (1840 -1911) komponerede flere melodier, hvoraf et par findes i Madvig Vilsens efterladte noder. Om denne Vestenom var en af hans egne kompositioner, eller bare hans yndlingsmelodi, vides ikke.

Han blev kaldt „Lars Peter på Remmi“ eller „Den halte Lars Peter på Remmi“. Remmi tilnavnet er sikkert efter ejendommen Rimmen i Vesterø, og han har åbenbart været halt.

I 1862 spillede Lars Peter Sørensen Smith til barselsgilde, da pige Dorthea Indiana Andersen kom til verden. Hun blev ca. 20 år senere hans anden hustru.

Både Levy Vilsen og Hartvig Mortensen spillede denne melodi med 8½ takt i B-stykket.

19. Sekstur

1980

Sekstur og „Den firkantede Sløjfe“ er de turdanse, der har holdt sig længst levende i dansetraditionen på Læsø. Seksturen blev danset af fire par og er en variant af den sekstur, der har været almindeligt kendt på Sjælland. Denne seksturmeleri blev især spillet meget af Levy Vilsens far Lars Vilsen, Hvent. Da Seksturen var en meget yndet dans, blev den tidligere spillet flere gange i løbet af en aften, og derfor havde spillemændene flere melodier at vælge imellem. En variant af den sjællandske seksturmeleri har været den mest anvendte på Læsø. Til denne melodi var der skrevet flere viser, bl.a. Rantzaus vise „En Sekstur, ak det lille ord“, som har været almindelig kendt på Læsø. I melodiens C-stykke går parrene kæde til egen plads. I den sjællandske dansemåde skal danserne have travlt for at nå hjem på plads. Problemet har Læsøspillemændene løst ved yderligere at gentage halvdelen af C-stykket. Derved får de dansende så god tid, at det er blevet en særlig skik at kæde uden at give hånd.

Madvig og Levy Vilsen (violin)

Levys fætter Madvig Vilsen (se side 23) spillede også violin. I melodierne 20, 22 og 23 spiller Madvig 1. violin akkompagneret af Levys fuldtaktssekund. Begge spiller 1. violin på nr. 21.

20. Polka

1982

Samme melodi som nr. 10, polka.

21. Thorvald Hansens Vals

1982

Valsen blev komponeret af Ole Christian Pedersen (1874-1955), som var ud af spillemandsslægten Lyden Ottosen. Ole Pedersen har i et interview i 1954 sagt, at han gerne ville have haft, at valsen var

kommet til at hedde Læsø-Valsen i stedet. Men kort tid efter, at Ole Pedersen havde komponeret valsen, blev den Thorvald Hansens yndlingsstykke, når han var til dans.

Thorvald Hansen skulle selv have været en ualmindelig god danser, og når han viste sig i en dansesal, var det ikke ualmindeligt, at folk klappede begejstret. Han kom tit til dans i træsko, som han stillede hen i det ene hjørne, hvorefter han hele aftenen dansede på strømpefødder. Han var en høj flot mand med stort hår og sort overskæg. Da hår og skæg med årene blev gråt, farvede han det sort med narvsværte, samme sværte, som han brugte til træskoene.

Han var også en livlig mand, og når valsen blev spillet, sang han højt ud: „Ja, så står hun der i den bareste særk og jager hånden over sit tisseværk“, et danserim, han selv muligvis kan have lavet.

Thorvald Hansens var en af Læsøs store personligheder. Han var født i Svendborg i 1868, sejlede i sin ungdom, bosatte sig i Byrum omkring århundredskiftet, hvor han ernærede sig som blikkenslager, træskomager og cykelsmed, og han døde i Byrum i 1947.

Mest kendt er Thorvald Hansen dog for sit 17 m høje udsigtstårn, samt tre huse ved tårnets fod i Byrum, hvortil han selv bar alt sand og grus i spande til byggepladsen.

22. Kingo Pedersens Vestenom

1982

Samme melodi som nr. 17.

23. Vals

1982

Valsen er en variant af „Rævens Vals“, som har været usædvanligt udbredt i Himmerland og Vendsyssel. Det var bl.a. en meget yndet vals for Evald Thomsen, som havde den fra Jens Jensen, Vegger, og Niels Jørgensen, Suldrup, der begge spillede et C-stykke. Valsen er kendt både i Øst- og Vesthimmerland. I Als i Østhimmerland fra Jens Frederiksen's ældste nodebog, hvor det er den første melodi, bogen indeholder. Han kalder den Vals. I Vesthimmerland er valsen optegnet af lærer Sigvardsen, Strandby. Han kalder den „Rævens Vals“.

Foto: Svend Nielsen

Anna Juul Christensen (tral)

Anna Juul Christensen eller Anna Larsine Jensen, som hendes fødenavn var, blev født i Klitten, Hals Sogn, den 8. juli 1910 som datter af Albertine Kristine Pedersen (1876-1955) og Jens Thuren Jensen (1876-1957), og hun døde den 1. maj 1990. Anna Juul var vokset op i beskedne kår i et lille husmandshjem. I hjemmet var der kun to stuer, og kun den ene kunne opvarmes med en bilæggerovn; her spiste man, og her sov hele familien, der bestod af seks.

Anna lærte tidligt at danse hjemme. Fra hun og hendes søskende var små, brugte forældrene at synge, mens de på skift dansede med dem. Men tit blev der dog også sendt bud til en nabo Melchior Jensen eller Jens Peter Hansen, og også Jacob Olsen fra Bangsbo kom og spillede i hjemmet. Når nogen i familien havde fødselsdag var han en kærkommen gæst. Så blev den ene stue ryddet - det var en „togulvsstue“ (to fag), og i sådan en stue kunne der godt danse to kvadriller.

Anna lærte i årenes løb mange unge at danse, bl.a. flere søfolk, som skrev hjem, at nu dansede de „Melchiors Rheinlænder“ på dækket. Anna Juul Christensen var fra 1981 til 1989 en betydningsfuld meddeler til Dansk Folke-mindesamling. Hendes kendskab til øens gamle danse fik stor betydning for indsamlingens resultat. Anna Juul kunne ikke blot danse de gamle danse, hun kunne også tralle alle de melodier, hun havde hørt i sin ungdom.

Foto: Anders Christensen

24. Melchiors Rheinlænder

1983

Melchiors Rheinlænder var en af Anna Juul Christensens yndlingsmelodier, som Melchior Jensen spillede. Melchior Jensen var nabo til Anna Juul Christensen, da hun var barn. Han var født i 1868, gift første gang med Anna Juul Christensens faster, og anden gang med Caroline Nielsine Marie Andersen, som bare blev kaldt Caroline Melchior.

Melchior Jensen kunne spille en lille smule på violin og blev brugt i Klitten til de mere improviserede fester. Mange gange blev Melchior hentet til Anna Juul Christensens hjem for at spille, når der var unge mennesker forsamlet.

25. Den Store Smeds Vals, Forkert Vals

1983

Valsen er kendt fra Ole Peter Christensen nodebog, Byrum 1860-1861, nr. 76 Forkert Vals.

„Den Store Smed“, „Den Glade Smed“ eller „Den Geniale Smed“ var en anden af Læsøs store personligheder. Hans egentlige navn var Christen Jensen (1836-1903), og han kom til Læsø i 1868. Christen Jensen havde sin smedje i Byrum, en bindingsværksbygning med tegltag, der stadig ligger over for den gamle kro. Konen og børnene boede i Østerby, ca. ti km. borte, men for det meste boede han selv på smedjens loft, og kun i weekenderne gik han den lange vej til Østerby.

Smedens påklædning var et kapitel for sig. Han gik med op til syv skjorter ad gangen, for, når han skulle skifte, at kunne trække den yderste af. Efter endt arbejde kravlede han ved sengetid op på loftet over smedjen, hvor han sov på tomme kulsække, men forinden havde han ofte først været i krostuen hos Bodholt. Der havde i kroen været to generationer Bodholter, som selv tit fungerede som spillemænd, senere blev den overtaget af en madam Nielsen.

Når der var dans på kroen, var unge piger helt vilde med at danse med den Store Smed, da han var en ualmindelig god danser, og selv om han hver gang, han dansede med en pige i en hvid kjole, satte store sorte mærker, ville alle de unge piger danse med ham.

Christen Jensen var især kendt som en dygtig plovsmed. I perioden fra 1867 til 1902, hvor han virkede som smed på øen, fremstillede han ifølge egne optegnelser 388 nye jernplove, hvoraf de 288 blev leveret til Jylland.

Madvig Vilsen (violin)

Madvig Vilsen blev født den 6. februar 1909 i Vesterø som søn af husmand og tømrer Lars Peter Vilsen (1866-1950) og Ane Katrine Gertrud Marie Kristensen (1868-1935), og han døde den 1. juni 1987.

Madvig Vilsen var fætter til Levy Vilsen og var ud af samme musikalske familie. Madvig Vilsens far Lars Peter Vilsen spillede også violin, men efter sin søfartstid kun inden for hjemmets fire vægge. Også storebroderen Lars Vilsen spillede violin. Madvig Vilsen lærte allerede som 7-8årig at spille violin, men fik aldrig nogen egentlig undervisning i violinspil; han lærte det udelukkende ved at prøve sig frem på faderens eller storebroderens violin.

Den største inspiration fik Madvig Vilsen dog ved at gå til vinduesbal. Det startede han allerede med, da han var omkring 9 år gammel. Det var ganske almindeligt, når der var bal i forsamlingshuset, at der samlede sig næsten lige så mange uden for vinduerne som inde i salen. Det var noget man gjorde, hvis man enten ikke var gammel nok eller ikke havde de måske 50 øre, det kostede at komme ind i forsamlingshuset til bal. Der var dengang ikke de samme muligheder som nu for at høre musik. Så stod man udenfor, og vinduerne blev hurtigt åbnet, når danserne fik det for varmt. Herfra kunne man fint betragte danserne og spillemændene. Madvig indprentede sig mange af melodierne, og kunne efter et sådant vinduesbal gå hjem og spille melodierne.

Madvig blev i 1930 gift med „Nytte“, hvis egentlige navn var Anna Dagny Erlandsen. Han var på det tidspunkt bager, men klarede senere sit udkomme ved flere forskellige beskæftigelser. Først drev parret bageri på Læsø og senere et i Ålborg, derefter drev de gennem 12 år en landbrugsejendom, hvor han samtidig var æggeopkøber. I 1945 flyttede de i hus ved Vesterø Havn, hvorefter Madvig arbejdede som tømrer og murer sammen med sin bror.

Sammen med broderen Lars Vilsen var Nytte og Madvig medinitiativtagere til

dannelsen af Læsø Folkedanserforening i 1934. Lars Vilsen blev Folkedanserforeningens første formand og var det i over 40 år. Farbroderen Lars Vilsen (Levy Vilsens far) var spillemand for foreningen til sin død i 1939, og i den periode blev der næsten udelukkende spillet gamle Læsødanse.

Foto: Anders Christensen

Det var også Lars Vilsen, der sammen med musiker Vilhelm Jacobsen, fisker Alfred Olsen og Madvig Vilsen i ca. 1950 dannede et hornorkester på øen. Alfred Olsen blev leder af orkestret. Han havde som ung været elev hos musikdirektør Carl Møller i Århus, og havde også været med i øens første hornorkester, der opløstes i 1909.

Madvig fik lært at blæse trompet, senere blæste han tenorhorn, og han var med i orkestret, til det opløstes ca. 25 år efter starten. I den tid blæste orkestret morgenmusik ved sølv- og guldbryllupper, til dyrskuer, grundlovsfester i skoven og til enkelte baller.

Violinen derimod har Madvig Vilsen aldrig brugt til dans. I Madvigs ungdom var der mange, der spillede godt på violin, derfor blev violinspillet kun for egen og familiens fornøjelse, eller hvis han enkelte gange havde lejlighed til at spille sammen med broderen Lars Vilsen, eller en af de andre på øen, der dyrkede violinspil.

26. Den Store Smeds Vals, Forkert Vals

1983

Samme melodi som nr. 25.

27. Forkert Vals

1986

Samme melodi som nr. 9.

28. Rheinlænder

1982

Rheinlænderen har Madvig Vilsen efter de ældre spillemænd på øen. Det er en af de melodier, der rummer tonale overraskelser. Melodien er som den følgende udgivet af D.T.S Bjerregaard.

29. „Den Strejkende General“, Rheinlænder

1982

Melodien er komponeret af D.T.S. Bjerregaard (1852-1916) og udgivet i Bjerregaards hektograferede nodeudgivelser fra december 1911 som „En Strejkende General, Schottisch“. Bjerregaard havde 1887-1916 i Kjellerup mellem Viborg og Silkeborg en meget betydelig musikvirksomhed, hvor han virkede som musikdirektør og drev musikforlagsvirksomhed, en musikinstrumentforretning og en anerkendt musikskole.

I Bjerregaards oprindelige melodi er der et C-stykke i D dur, men typisk er dette gledet ud.

„Den Strejkende General“ er et af de ikke så få eksempler på, at århundredskiftets hektograferede baldanse naturligt gled ind i det gamle spillemandsrepertoire på Læsø. Dog som regel ikke uden, at Læsøspillemandene satte deres helt eget præg på melodierne, som det i allerhøjeste grad er tilfældet med denne melodi. Efter at melodien indgik i Læsørepertoiret, er den næsten blevet til en 2/4 melodi, punkteringerne er forsvundet, og tonale træk er kommet til: I B-stykket bruger Madvig Vilsen lav ledetone og neutral tert (sænket). I syvende takt har Madvig Vilsen en opgang bestående af: lav ledetone, prim, sekund, neutral tert, kvart, kvint, stor sekst, lille septim og oktav.

30. Jysk Fynsk

1986

Melodien ligner meget en Jysk Fynsk, som Levy Vilsen spillede på violin, og som også er med på udgivelsen (nr. 11). Men de to melodier blev opfattet som to selvstændige melodier.

31. Snedker Jens' Vals

1986

Valsen var Dikken Karlobys (1895-1989) forældres yndlingsvals, og Dikken Karloby huskede faderen lave appeller, når han dansede til melodien. Snedker Jens var en høj mager mand med rødt skæg, der boede til leje i en ejendom i Byrum. Han var ungarl og boede sammen med sin mor, der hed Ane. Snedker Jens spillede til flere af de private fester i storstuerne.

32. Søren Mejlings Vals

1982

Søren Mejling Sørensen (1813-1896) var spillemand. Han kan have komponeret valsen, eller måske var det hans yndlingsvals. Han er søn af Søren Mejling Sørensen (c.1773-1838) og broder til Levy og Madvig Vilsens farfar Lars Vilsen Sørensen.

Søren Mejling Sørensen bosatte sig i Østerby, hvor han ernærede sig som blikkenslager, gørtler og husmand, og han var gift to gange; andet ægteskab opløstes, og han endte sine dage på Byrum fattighus.

Der blev sagt, at Søren Mejling var synsk og havde overnaturlige evner. Engang ville Søren Mejling låne nevøen Lars Peder Vilsens violin, medens denne var ude at sejle. Hustruen var alene hjemme, da Søren Mejling kom, og hun sagde, at det kunne ikke lade sig gøre, da manden havde taget violinen med. Søren Mejling sagde, at det ikke var sandt, han vidste, at violin stod i klædeskabet. Da Søren Mejling sagde dette, turde Katrine Vilsen ikke andet end låne ham mandens violin.

En uroligt gemyt blev i Levy Vilsens familie kaldt for en „Lille Søren Mejling“.

33. Forkert Polka

1982

Madvig Vilsen sagde almindeligvis Forkert Polka, hvor bl. a. Levy Vilsen sagde Vestenom.

34. Rheinlænder fra Lithauen

1982

Denne Rheinlænder lærte Madvig Vilsens far Lars Peter Vilsen (1866-1950) i sin søfartstid i Lithauen, og melodien er et af de få eksempler, vi kender, på, at søfolkene har taget udenlandske melodier med hjem til øen. Lars Peter Vilsen kom ud at sejle efter sin konfirmation og sejlede i mange år som tømmermand på de såkaldte smørbåde, bl.a. sammen med broderen Lars Vilsen. Engang hørte brødrene i Lithauen denne Rheinlænder, som de begge lærte. Lars Peter Vilsen blev ved med at spille Rheinlænderen, og det er efter ham, Madvig Vilsen har lært melodien.

Lars Peter Vilsen blev gift i 1888, men fortsatte med at sejle. Ægteparret fik deres første søn Lars Vilsen i 1900. Efter søfartsperioden ernærede han sig som husmand, daglejer og tømrer.

35. Vals af Lars Vilsen (Ole Jensen, sekund)

1986

Valsen blev komponeret af Lars Vilsen, Hvent, (1867-1939). Med denne melodi optrådte Lars Vilsen sammen med Christian Sørensen (1895-1950) ved Rebildfesten i 1928, hvor der var kongebesøg. De spillede kun den éne melodi, og hver fik den svimlende betaling af 100 kr., plus rejse og ophold i skovridergården Mosskovgård i Rold Skov hos Poul Lorenzen.

Valsen blev sendt til Launy Grøndahl ved Danmarks Radio, der senere arrangerede valsen, og den blev også udsendt i radioen. Det blev dog en stor skuffelse for Lars Vilsen, da melodien var arrangeret for flere stemmer bl.a. blæserinstrumenter, som Lars Vilsen ikke mente hørte til i den gamle Læsømusik. I Sveriges radio blev den udsendt som „Danmarks Valsen“.

Madvig Vilsen lærte som barn og ung valsen fra vinduesbiller, hvor farbroderen spillede. Når Lars Vilsen spillede denne vals, gjorde det så stort et indtryk på Madvig Vilsen, at han mange år efter med stor sikkerhed kunne gengive farbroderens strøg og tydeligt huske lyden af dobbeltgrebet fra den løse e-streng og fjerde finger på a-strengen i B-stykket.

36. Vals

1986

En variant af denne melodi spillede af Evald Thomsen under titlen: „Niels Kraghs Vals“, blot er der byttet om på A- og B-stykke. Evald Thomsen havde sin vals efter Kren Degn, Jerslev i Vendsyssel. der havde givet den navnet „Niels Kraghs Vals“ i taknemmelighed mod sin plejefar Niels Kragh i Horne sogn.

Evald Thomsen syntes, at A-stykket (dvs. B-stykket i læsøformen), havde lighed med norske hardingfelemelodier, da valsen klinger fint med løse medklingende strenge i hele denne del. På flere punkter har Evald Thomsen ret i sine iagttagelser, for også i denne melodi er der tale om et ældre kompositionsprincip. Melodien er opbygget af motiver, der gentages og forskydes. Motivet i første takt gentages i anden takt, de næste to takter danner overgang til, at motivet kommer igen, dog med en kvints forskydning, i femte takt forskydes samme motiv en terts højere, hvorefter der følger en afslutning.

37. Svejtrit

1983

Det var især denne svejtrit, Lars Vilsen, Hvent, spillede, men svejtrit var en runddans, der ikke blev brugt så meget, da det langt fra var alle der kunne danse den. Madvig fortalte, at der var mange der havde problemer med at komme fremad i danseretningen, tit kom de dansende til at hvirvle rundt på stedet. På Læsø blev der spillet en svejtrit, der blev kaldt: „Dej glui ta te rej“ (Den gloende „stik i rend“).

38. Den Sødste Vals

1986

Valsen blev komponeret af D.T.S. Bjerregaard og publiceret i maj 1901. „Den sødste Vals“ har oprindeligt haft en triodel i C dur med mange lange toner. Typisk er C-stykket gledet ud: de lange toner og C-dur var Læsøspillemandene ikke glade for.

Madvig Vilsen lærte valsen som dreng, da hans bror Lars Vilsen øvede denne vals igen og igen. Broderen gik til violinspil hos radiotelegrafist Ole Nielsen Thuren i de perioder, hvor denne havde orlov fra Skagen Rev fyrskib. O.N. Thuren var meget musikinteressert og brugte meget af fritiden på fyrskibet til at spille violin og mandolin. Han skal også selv have bygget og repareret flere instrumenter.

Madvig var på det tidspunkt kun en stor dreng, og storebroderen boede endnu hjemme og tog med faderen ud på tømrer- og murerarbejde.

39. „Op med Fokken Frederik“, Hopsa

1984

Denne hopsa har været uhyre populær på Læsø, og i gammel tid, når søfolkene var i humør, sang de: „Op med Fokken Frederik“ eller „Klar ved Fokken Frederik“. Fokken er det nederste sejl på formasten på et sejlskib.

Der blev tidligere spillet en hel del forskellige hopsaer. De blev danset enten udelukkende som runddans, som Tyrolerhopsa, hvor der danses frem i fire takter og rundt i de efterfølgende fire takter, eller som „Tyrolerhopsa i Ring“, hvor der hele tiden blev skiftet partner. Anna Juul Christensen fortalte, at det var almindeligt, at hotelejer Heintzelmann i Vesterø ved Sømandsforeningens fester opfordrede musikken til at spille „Tyrolerhopsa i Ring“, så han på den måde ville kunne nå at danse med alle damerne.

Theodor Gaarn Larsen (toradet harmonika)

Theodor Gaarn Larsen var født 1906. Hans far Lars Degn Larsen (f. 1862), som også blev kaldt „Bette Degn“, var snedker, tømrer og murer. Han var en dygtig violinspiller og tog i sin ungdom ud og spillede til mindre fester på øen.

Theodor Gaarn Larsen eller Gaarn Larsen, som han i daglig tale blev kaldt, og broderen Svend Larsen (f. 1902) arvede faderens musikalske evner, og de spillede begge både violin og harmonika.

Gaarn og Svend Larsen overtog deres barndomshjem i Bangsbo efter forældrene. Ejendommen byggede faderen selv i 1890-92, med undtagelse af skorsten og bageovn. Begge brødre levede hele livet som ungarle, Svend stod for det huslige og pasning af deres to køer og fårene, mens Gaarn alene tog hånd om en cykelforretning, han havde drevet i sit barndomshjem, siden han var 15 år gammel.

Selv om Gaarn Larsens forretning lå meget afsides - en 4-5 km øst for Byrum - havde han langt mere at bestille, end han egentlig kunne overkomme. Kunder kom dertil i alle aldre, især var det et tilholdssted for mange af øens unge. Gaarn Larsen havde altid tid til at snakke, han var ingen slave af klokken, måske var det en af grundene til, at der kom så mange kunder for at få en sludder. Gaarn Larsen var heller aldrig for kostbar til at give et nummer på harmonika eller violin. Mange læsøboere huske ham sidde uden for huset, spillende for en flok unge mennesker, hvor tonerne kunne høres viden om.

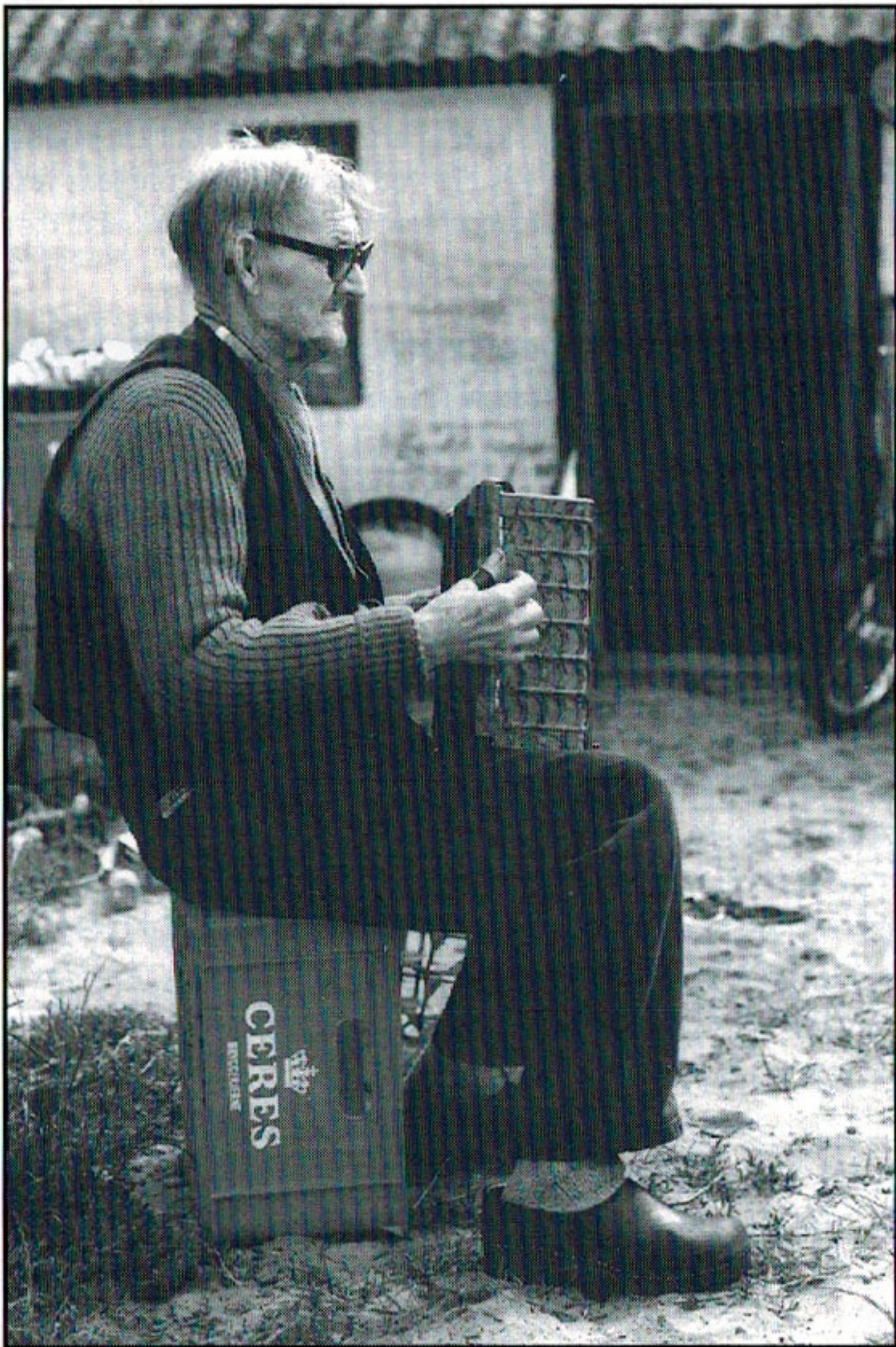

Foto: Torben Hviid

41. Hans Jørns Vals

1984

Det var en vals, Spil' Jacob eller Jacob Olsen (1864-1940) fra Bangsbo spillede meget. Jacob Olsen havde et meget dårligt syn og „sanktvejtsdans“, en slags muskelkramper. Da der ikke var meget hjælp at få for handicappede, tjente Jacob lidt som daglejer og ved at gå ud som spillemand. Jacob spillede mest til de mere improviserede danseaftner, hvor han var kendt over det meste af Læsø. Jacob spillede bl.a. meget i skoven på en åben plads, hvor ungdommen samledes om sommeren, efter at afholdsforeningen havde holdt møde, og desuden havde han en speciel evne til at huske læsøboernes fødselsdage. Til et utal af fødselsdage mødte han op med sin violin, gratulerede og gav nogle numre på violinen, og enkelte steder spillede han til dans om aftenen.

Hans Jørn, som valsen er kaldt op efter, boede mellem den gård, hvor Jacob Olsen var født, og Bangsbo gårde.

Melodien har været kendt i forbindelse med sømandsvisen: „Jeg spadserte mig en aften min ensomme gang“. At bruge visemelodier til at danse efter var ikke usædvanligt.

Levy Vilsen (toradet harmonika)

42. Simon „Tjils“ Vals, Forkert Vals

1981

Tjil er læsødialekt og betyder enten Kiil eller Kjeld. Levy og Madvig Vilsens farmor Maren Christensen Kiil var ud af Kiil slægten på Læsø. Udtalen på Kiil og Kjeld helt ens. På den ældre læsødialekt udtales k tit som tj, f.eks. som i tjerke = kirke og tjovl = kjole.

Melodien er en meget kendt dansemelodi, der har være brugt over hele landet som vals eller trippevals og som er blevet kaldt forskelligt: „Ringkøbing Vals“, „Knud Jeppesens Vals“ eller „Karen Bødgers Vals“. Den kendes fra ældre nodebøger fra midten af forrige århundrede, og den har været kendt i en stor del af Nordeuropa. I Finland kaldes melodien betegnende nok for „Hele Verdens Vals“.

Levy Vilsen oplevede, medens han var vandrehjemsejer, at have en gruppe jugoslaver på besøg, som efter han havde spillet Simon „Tjils“ Vals fortalte, at det var en af deres gamle nationale sange. I Danmark har melodien også været brugt som visemelodi, bl.a. til visen om de tretten kærester „Til alle Pigers Ros og Ære“, som bliver tillagt den navnkundige spillemand Ole Kjær (1807-1841).

43. Jysk Fynsk

1981

Levy spillede diatonisk harmonika over en enkelt række, som på en enrækket harmonika. I B-stykket høres tydeligt de mange bælgvendinger.

Summary:

Læsø is the largest island in Kattegat, situated between Jutland and Sweden. For centuries there was a sharp division in the role of the sexes, where the women were farmers and the men sailed overseas.

Trade conditions and the isolated situation of the island resulted in local customs, popular belief, work methods and folk music remaining unchanged for a longer period of time than anywhere else.

Folk music on Læsø has an exceptional position in Denmark; it was dance music that was almost exclusively played by ear on the fiddle in old folk music families. Many of the musical features point backwards to a very old understanding of music, and nowhere else in Denmark has this been preserved as well until modern time as on Læsø.

On Læsø it was customary that everybody had their own favourite piece when attending a dance. Many of these names are still attached to a number of melodies and can often tell their own little piece of cultural history.

The issue contains 43 authentic recordings with instrumental music, recorded between 1958 and 1986.

